

TÜRKİYE'DE HETEROPATRİARKAL SİSTEM BASKISI ALTINDA LGBTİ'LERİN SOSYAL HİZMET İHTİYAÇLARI

Social Service Requirements of LGBTIs Living Under The Pressure of
Heteropatriarchal System In Turkey

Seher Cesur Kılıçaslan*
Pınar Akkuş**

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de LGBTİ'lere (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks) yönelik etkili sosyal hizmet uygulamasının gerekliliklerini saptamak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Tıpkı diğer kırılgan gruplar/azınlıklar gibi, LGBTİ'ler de pek çoğu ekonomik temelli olan barınma, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik, kişisel güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta sorunlar yaşamakta ve bu sorunları aşmak için desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ancak, LGBTİ'ler toplumun heteropatriarkal yapısından kaynaklı cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliğine dayanan ayrımcılıktan dolayı kurumsal destek alabilecekleri mekanizmalardan dışlanmaktadır. Türkiye'de, kırılgan/desteğe ihtiyaç duyan kişilere sosyal hizmet sağlamakla yükümlü birincil kurum olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın LGBTİ'lerin sorunlarını gündemine almadığı, onları ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında yalnız bıraktığı görülmektedir. Çalışmada, tüm bireyler gibi LGBTİ'ler de sosyal hizmetlerden yararlanma hakkına sahip olmaları esasına dayanılarak, sosyal politika alanında karar vericilerin ve sosyal hizmet sağlayıcıların onları dikkate almalarının zorunluluğu üzerinden hareket edilmiştir. Farklı yaşam dönemlerinde karşılaştıkları psiko-sosyal sorunları çözmeye noktasında ağırlıklı olarak enformel ağlardan faydalandıkları bilinen LGBTİ'lere karşı devletin sosyal hizmet/destek kapsamındaki yükümlülükleri belirlenmeye çalışılmış ve yaşanan güçlükleri aşmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: LGBTİ, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, heteropatriarkal sistem, sosyal hizmet.

* Yrd.Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü (Bölüm Başkanı), İstanbul, Türkiye./ scsurklicaslan@arel.edu.tr

Assist. Prof. Dr. İstanbul Arel University School of Health Sciences (Head of Department), İstanbul, Turkey

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü İstanbul, Türkiye./ pinarakkus@arel.edu.tr

Assist. Prof. Dr. İstanbul Arel University School of Health Sciences, İstanbul, Turkey.

Geliş Tarihi / Received: 11.04.2016 - Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2016

Abstract

This study aims to define the requirements of effective provision of social services to LGBTIs (lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex) in Turkey. Similar to other vulnerable groups/minorities, LGBTIs are also faced with challenges in meeting their basic necessities, most of which has an economic base such as housing, education, health, employment, social security, personal security, and need support to overcome these problems. However, as a result of discrimination based on sexual orientation or gender identity originating from the heteropatriarchal structure of the society, LGBTIs are excluded from the mechanisms where they can receive institutional support. In Turkey, it is seen that the Ministry of Family and Social Policies, the primary institution responsible for providing social services to those who are vulnerable/need support, does not put the problems of LGBTIs on its agenda and leaves them marginalized vis-à-vis economic and social problems. In the present study, considering the fact that LGBTIs have the right to enjoy social services as anyone else, the necessity of social policy decision makers and social service providers to take them into account is taken as a point of departure. Furthermore, it is aimed to determine the government's liabilities within the context of providing social services/support to LGBTIs, who are known to resort to informal networks mainly to solve their psycho-social problems at different phases of their lives, and several suggestions to overcome the current challenges are made.

Keywords: LGBTI, sexual orientation, gender identity, heteropatriarchal system, social services.

Giriş

İnsanlar, anatomi ve genital bölgeler temelinde aile ya da toplum tarafından erkek ya da kadın olarak sınıflandırılmakta ve etiketlenilmektedir. Bununla birlikte cinsellik, cinsel yönelim ve cinsel kimlik her zaman keskin hatlı değildir. Gerçekte insan cinselliği bir dizi yönelim ve kimlik olarak var olmaktadır (Sheafor/Horejsi, 2014: 578-579). Buna karşın Türkiye’de 1980’lere kadar eşcinselliği görmezden gelme/konuşmama eğiliminin ağır bastığı, ancak, 1990’lı yılların başından itibaren hak arama mücadelesi veren LGBTİ hareketinin kamusal alanda görünür olmaya başladığı bilinmektedir. Kamusal alanda görünürlüğün artması 2000’li yıllara denk gelmektedir. Bugün ise toplumsal muhalefet tarafından da destek bulan LGBTİ dayanışma örgütleri çeşitlenmiş ve hak arama hareketinin öne açılmaya başlanmıştır (LGBTİ Hakları Platformu, 2009; Turkeygay.Net, t.y.).

Türkiye’de, dünya ile paralel bir sürecin sonucu olarak, LGBTİ’lerin sorunları daha fazla gündeme gelmekte, LGBTİ’lerin karşılaştıkları ayrımcılık biçimleri deşifre edilerek kamuoyunda tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışmalar, LGBTİ’lerin toplum içerisinde ayrımcılığa uğramaya devam ettiğini, aynı zamanda devletin sorumluluğundaki resmi-kurumsal hizmetlerden dışlandığını gözler önüne sermektedir (Lambdaistanbul Eşcinsel Sivil Toplum Girişimi, 2006: 136-153; Güner vd., 2011).

Ülkemizde, çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar, engelliler, kronik hastalar, yoksullar gibi pek çok dezavantajlı grubun sorunlarına çözüm üreten sosyal hizmet kurum/kuruluşlarının, LGBTİ’lerin yaşadığı sorunlara gündemlerinde yer vermediği görülmektedir. Bu sorunların ayrıntılı bir şekilde saptanması ve çözümlerine dair önerilerin kapsamlı biçimde tartışılması gerekmektedir. Sosyal hizmet bağlamında LGBTİ’lerin özel ihtiyaçlarının tespiti ancak onları anlamaya odaklanan saha araştırmaları sayesinde mümkün olabilecektir. Bu yazıda da söz konusu araştırmalara alt yapı oluşturabilmek amacıyla yurt dışındaki ve Türkiye’deki literatür taranarak LGBTİ’lerin sosyal hizmet ihtiyaçlarına yönelik saptamalar yapılmıştır.

Ele alınan konunun temelini oluşturması bakımından öncelikle LGBTİ’lere yönelik ayrımcılık ve dışlama üzerinde durulmuştur. Devamında bu ayrımcılık ile dışlamanın doğurduğu ve literatürde sıklıkla yer almış sorunlar incelenmiştir. Ardından heteroseksist ailenin dayatılan bir yaşam modeli olması yüzünden ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur. Sonuç bölümünün öncesinde ise LGBTİ’lerin olası sosyal hizmet ihtiyaçları tartışılmıştır.

Heteroseksist sistem, heteroseksizm üzerinde temellenmektedir. Heteroseksizm, heteroseksüel olmayan herhangi bir davranış, kimlik, ilişki ya da toplum biçimini reddeden, kötüleyen ve damgalayan ideolojik bir tavidir (Herek, 1990). Bu tavır, homofobi ile bazen kavram olarak birbirlerinin yerine kullanılabilir kadar yakından ilişkilidir. Homofobi ve heteroseksizm LGBTİ’lere yönelik önyargı, ayrımcılık ve şiddet gibi pek çok olumsuz pratiği bünyelerinde barındırmaktadır (Kabacaoğlu, 2015). Dolayısıyla, LGBTİ’lerin heteroseksist bir sistem içerisinde sorunlarını saptanmaya yönelik olan bu çalışmada, heteroseksizm ile homofobinin tavır ve uygulamalar üzerindeki etkileri sürekli göz önünde bulundurulmuştur.

LGBTİ’LERE YÖNELİK AYRIMCILIK VE DIŞLAMA

Gelişmiş ülkelerde bile eşcinselliğin ahlaki açıdan mahkûm edici ve dışlayıcı yargılarla algılanıyor olmasının üzerinden çok fazla zaman geçmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde eşcinsellik, 1973 yılına kadar bir hastalık ya da sapkınlık olarak görülmüş; ancak Amerikan Psikiyatri Birliği, zihinsel bir anormallik olmadığına karar verdikten sonra alternatif bir yaşam biçimi olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Lehrman, 2005). Bugün en azından Batı’da LGBTİ’lere yönelik sapkınlık iddiasının akademik ve bilimsel platformun dışında kaldığı söylenebilir (Cesur Kılıçaslan/Işık (Kılıçaslan), 2015).

İnsanların verdikleri tepkilerden bağımsız olarak eşcinsellik tüm toplumlarda görülmektedir (Zastrow, 2013: 320). Stevens'e göre İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yavaş yavaş büyük bir hoşgörü çağına girilmektedir. Birçok dünya demokrasisinde eşcinsellik suç olmaktan çıkarılmıştır; 1990'lardan beri hemcins evliliklerinin ve hemcins partnerliklerinin kabul edildiği ülke sayısı artmaktadır (Stevens, 2011: 7). Kuşkusuz Stevens'in hoşgörü çağına girilmekte olduğu yönündeki iddiasını zayıflatan birçok örnek bulmak da mümkündür. Nitekim olumlu gelişmelere rağmen tüm toplumlarda ataerkil değerler hâlâ ağırlığını sürdürmekte ve LGBTİ'ler ayrımcılık/dışlama pratiklerine maruz kalmaktadırlar.

Konuyu Türkiye özelinde değerlendirirken karşılaşılan ilk güçlük, LGBTİ'lere yönelik tutumları ele alan çalışmaların, yurtdışında yapılan araştırmalara göre sayıca oldukça az olmasıdır; ancak söz konusu çalışmaların son yıllarda giderek arttığı da görülmektedir (Okutan, 2010: 24). ILGA (International Lesbian Gay Bisexual Trans and Intersex Association) Genel Sekreteri Kürşad Kahramanoğlu, Türkiye'deki eşcinsel sayısının yaklaşık 7 milyon olduğunu belirtmektedir (Ensonhaber, 2009). Buna karşın Türkiye'de toplum, ataerkilliği oldukça baskın yaşadığından olsa gerek, eşcinselliği inkâra özellikle eğilimlidir ve toplumun kamuya açık yaşanan eşcinselliğe hoşgörüsüzlüğü de bilinen bir gerçektir (Cesur Kılıçaslan/Işık (Kılıçaslan), 2015).

Türkiye'de yaşayan LGBTİ'lerin hissettiği ayrımcılığı anlatması açısından onlardan birine ait aşağıdaki ifade fikir vericidir:

“Heteroseksist dünyada, eşcinsel/biseksüel olduğumu söylemediğim sürece heteroseksüel sayılmaya devam ediliyorsun. Kim, sahip olmadığı bir özelliği taşıyor gibi yapmaktan ve bu şekilde ikiyüzlü bir yaşamı sürdürmekten hoşlanabilir ki? Aksini iddia etmedikçe herkesin heteroseksüel varsayılması ayrımcılığın bir parçasıdır” (Kaos GL, t.y.: 33-34).

Bu anlatımdan yola çıkarak, cinsel kimliğini ve cinsel yönelimini gizlemeye ya da inkâra zorlanmanın Türkiye'deki ayrımcılığın bir ifadesi olduğunu saptamak mümkündür. Toplumsal baskı ile uygulanan bu ayrımcılığın yanı sıra Yılmaz ve Demirbaş'ın TBMM'ye sunulan LGBTİ hakları temaları ile ilişkili soru önermeleri ve bu önermelere verilen (çoğunlukla verilmeyen) yanıtlar üzerinden yaptıkları okuma, LGBTİ'lerin haklarının Türkiye'de ulusal mevzuatta da yer almadığını ve ayrımcılık karşıtı düzenlemelerin yürürlüğe konmadığını gözler önüne sermektedir (Yılmaz/Demirbaş, 2015).

Öner, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın, tüm yurttaşları hiçbir ayırım gözetmeksizin yasalar önünde eşit, vazgeçilmez, devredilmez temel hak ve hürriyetlere sahip tanımlamak sureti ile temel hakları garanti altına aldığını belirtmekte ancak, yasalarda LGBTİ’leri cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığa karşı koruyacak herhangi bir ifade bulunmadığına da dikkat çekmektedir (Öner, 2015: 81).

Türkiye adalet sistemini Avrupa Birliği (AB) standartlarıyla uyumlu hale getirmek amacıyla cinsel yönelim ifadesi anayasaya eklenmeye çalışılmış ancak, başarılı olunamamıştır. Yine aynı amaçla gerçekleştirilen “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı” çalışmalarında, ayrımcılık yasağını ele alan maddede cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, etnik köken, felsefi ve siyasi görüş, sosyal statü gibi ibarelerin yanına cinsel kimlik de eklenmiştir. Ancak, Nisan 2016’da Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu adıyla yasalaşan bu metinde ayrımcılık yasağını düzenleyen maddede cinsel kimlik ifadesinin sonradan kaldırıldığı görülmektedir (Öner, 2015: 83).

Ayrımcılık ve dışlama, LGBTİ’lerin hayatlarında somut sorunlar doğurmaktadır. Bu sorunları ortaya çıktıkları alanlara göre ayırmak ve çözümlerine yönelik olarak yapılması gerekenleri incelemek mümkündür.

AYRIMCILIK VE DIŞLAMA TEMELLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Aşağıda sorunlar ele alınırken, önerilen çözümlerde özellikle devlet tarafından yapılması gerekenler saptanmaya çalışılmıştır. Sıralanan ayrımcılık ve dışlama temelli sorunlara ilişkin Türkiye’de yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle sorunlar, Batı toplumları ve Türkiye açısından ayrı ayrı gruplandırılarak karşılaştırılamamıştır. Türkiye için seçilen sorunun literatürdeki yaygınlığı varlığının kanıtı olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla bu yöndeki algıyı örneklerle ya da istatistiklerle güçlendirilme yoluna gidilmemiştir.

Şiddet

Ayrımcılık ve dışlamanın doğurduğu belki de en dramatik ve trajik sonuç LGBTİ’lerin cinsel kimliklerinden ve cinsel yönelimlerinden dolayı maruz kaldıkları şiddettir. LGBTİ’lere yönelik önyargılı ve ayrımcı tutumların nefret suçlarına neden olduğu bilinmektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) tanımına göre; “Bir şahsa veya mülküne karşı işlenen herhangi bir suçun kaynağı o kimsenin ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyuğu, dini, cinsiyeti veya cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, yaşı, fiziksel veya

zihinsel engelleri yahut buna benzer bir aidiyeti ise, bu suç nefret suçudur” (Gürler, 2010: 262). AGİT katılımcısı ülkelerin on birinde cinsel yönelim ve cinsel kimlikle ilgili nefret suçu yasaları bulunmaktadır (AGİT, 2016: 41).2000’li yıllar ile birlikte ABD’de nefret suçlarının kapsamının toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel kimlik kavramları eklenerek genişletildiği görülmektedir (Sinar, 2013: 1276).

Türkiye’de de 2010 yılından itibaren kanunlarda nefret suçlarına ilişkin yasal düzenleme çalışmaları sivil toplum kuruluşları ve hukukçuların desteğiyle yürütülmeye başlanmıştır (Sinar, 2013: 1286).Ancak, Türkiye’de halen bir nefret suçları yasası bulunmamaktadır.Bu alandaki en güncel gelişme ise Türk Ceza Kanunu’nun “ayrımcılık” konusunu düzenleyen 122.maddesinin 2014 yılında değişikliğe uğrayarak “nefret ve ayrımcılık” adını almasıdır. Bu bağlamda LGBTİ’lere karşı işlenen kasten öldürme suçları son derece görünür olmasına rağmen cinsel yönelim ve cinsel kimlik ifadelerinin bu kanun metninde yer almadığı görülmektedir (Aytekin İnceoğlu, 2015: 38).

Bu noktada Türkiye tarafından kabul edilerek 2014 yılında yürürlüğe giren KadınaYönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel kimlik temelindeki ayrımcılık yasağını (Madde 4) kapsamı açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye’deki iç hukukun bu uluslararası Sözleşme ile uygun hale getirilmesi gerekmektedir (Kaos GL, 2016: 31-32). Ancak, LGBTİ haklarının güvence altına alınması konusunda sivil toplum kuruluşlarının çabalarına rağmen Türkiye’nin ulusal mevzuatında konuyla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmadığı görülmektedir. Bu durum, özel ihtiyaçlara sahip LGBTİ’lerin, sorunlarının çözümü için başvurabilecekleri başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) olmak üzere, Sağlık, Adalet, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları, belediyeler gibi kurumsal yapılarda görmezden gelinmelerine neden olmaktadır. Söz konusu yapılar, mevzuatta net olarak tanımlanmamış konular hakkında sorumluluk almamakta, LGBTİ’lerin sorunları çoğu zaman verilen hizmetlerin kapsamı dışında kalmaktadır.

LGBTİ’lerin sorunlarının kurumsal yapılarda görmezden gelinmesinin yanı sıra, kamuda görev yapanlar tarafından dışlanmaları ve şiddete uğramaları da söz konusudur. Eşcinsel ve biseksüel erkek seks işçilerinin sorunlarını ele alan çalışmanın sonuçları, cadde veya sokaklarda müşteri arayan eşcinsel erkek seks işçilerinin polisle daha fazla karşılaştıklarını ve polisin ayrımcı muamelesine maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde, eşcinsel erkek seks işçileri adalete erişim süreçlerinde, diğer bir

deyişle karakol ve mahkemelerde, polis veya yargıçların ayrımcı muamelesi ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir (Kırmızı Şemsiye, t.y.: 47).

İstanbul’da yaşayan trans kadınların sorunlarını ele alan bir araştırmada da, onlara yönelik fiziksel, sosyal ve cinsel şiddetin en çok güvenlik güçlerinden (polis, asker, güvenlik görevlisi vb.) geldiği tespit edilmiştir. 116 katılımcıyla gerçekleştirilmiş bu araştırmanın sonuçları, trans kadınların gözetli süreçlerinde fiziksel şiddete (%89,4), aşağılama, küfür, hakarete (%97,1), cinsel şiddete (%77,9) maruz kaldıklarını; su ve yemek ihtiyacı, tuvalete çıkartılmak gibi hizmetlerden sorunsuz yararlanamadıklarını (% 93,3) ve polisin tehdit ve santajına maruz (%82,7) kaldıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, gözetli süreçleri dışında da güvenlik güçlerinin fiziksel şiddeti (%90,5), alay, aşağılama, hakaret ve küfürleri (%90,2) ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Özel sektör (banka, sigorta, otel vs.) çalışanlarının ve devlet/belediye memurlarının da görevlerini yerine getirirken trans kadınlara baskı uygulamaları şiddetin boyutlarını gözler önüne sermektedir (Lambdaistanbul, 2010: 22, 23, 34, 35).

Sağlık ve Yaşam Dönemleri

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) şiddetin ve dışlamanın, hem bireysel hem de toplumsal sağlığı tehdit eden bir problem olduğunu vurgulayarak, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde şiddete ve dışlamaya karşı bireylere ve gruplara sağlanan güvencelerin sağlık hakkı açısından kritik öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak çoğu LGBTİ, ayrımcılık korkusundan veya hoşgörüsüz tepkilerden dolayı cinsel kimliklerini hekimlere söylememekte ve tedaviden vazgeçmektedir. Bu durum, fiziksel sorunların yanı sıra beslenme sorunlarına, uyuşturucu ya da alkol istismarına, depresyona, intihar ve intihar girişimleri dâhil olmak üzere akıl sağlığı sorunlarına yol açabilmektedir. Bu nedenle devletler, sağlık çalışanlarının tüm insanlara erişilebilir en yüksek sağlık standardını sunmasını mümkün kılmak üzere onlara yönelik uygun eğitim ve çalışma politikalarını/programlarını devreye sokmalıdırlar (Kaos GL, 2016: 18, 26, 27).

Göregenli tarafından cinsel yönelimleri nedeniyle saldırıya uğrayan geylerle yapılmış araştırmanın sonuçları nefret suçlarının, kurbanlarının yaşadığı açık fiziksel zararların dışında pek çok soruna neden olduğunu göstermektedir. Bunlar fiziksel zarar görme korkusuna ilişkin artan hassasiyet, kalıcı psikolojik sorunlar, zihin ve ruh sağlığında bozulmalar nedeniyle intiharla sonuçlanabilecek eylemler, anksiyete, gerginlik, depresyon, stres, güvenlik endişesi, öfke ve toplumdan uzaklaşmaktan nefrete kadar varan olumsuz

duygular olarak özetlenebilir (Kaos GL, 2012: 294). Şiddet mağduru LGBTİ'lerin, hizmet alabilecekleri sığınma evlerine erişememeleri, baş etmeye çalıştıkları fiziksel ve psikolojik sorunların derinleşmesine neden olmaktadır.

LGBTİ'ler, yaşam dönemleri arasındaki geçişlere ilişkin sıkıntıları, heteroseksüel bireylerden daha farklı hissedebilmektedirler.Örneğin LGBTİ ergenler, sadece genel kimlik gelişimleriyle değil aynı zamanda heteroseksist bir dünyada LGBTİ olmanın doğurduğu güçlüklerle de baş etmek zorundadır (Zastrow/Kirst-Ashman, 2015: 260). Akranların, idarecilerin ve öğretmenlerin zorbalıkları, ailelerin ekonomik, psikolojik veya fiziksel şiddet uygulamaları, aşırı kontrolcü ve kısıtlayıcı davranışları LGBTİ'lerin evden ve okuldan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir.Bu faktörlerin ergenlik dönemindeki LGBTİ'leri kırılgan bir duruma ittiği görülmektedir.Özellikle intihar, LGBTİ çocuklar ve gençler için önemli bir sağlık sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Kaos GL, 2016: 44). Nitekim LGBTİ ergenler, heteroseksüel muadillerine göre dört kat daha fazla intihar etme eğilimindedir (Johnson, 2011'den aktaran Zastrow, C./Kirst-Ashman, 2015).Üniversite yurtlarında hüküm süren cinsiyet ayrımcı pratikler, gençlerin yaşam tarzına yönelik kısıtlama ve baskılar ele alınması gereken bir diğer önemli konudur.Üniversite yurtlarını özellikle daha düşük gelirli üniversite öğrencilerinin tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda ekonomik nedenlerle zaten kısıtlı olan özgürlük alanlarının bir de yurttaki uygulamalar nedeniyle kısıtlandığı ve bu grubun en kırılgan azınlıklardan biri olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2014: 109). Bu nedenle LGBTİ çocukların ve ergenlerin ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri danışma merkezlerinin okullarda ve sosyal hizmet kuruluşlarının bünyesinde oluşturulması gerekmektedir.

Yaşlı LGBTİ'ler de yaşam dönemine özel duygusal gereksinimlerinin yanı sıra heteroseksist dünyanın önyargılı varsayımlarıyla da mücadele etmek gibi ek bir baskıya maruz kalmaktadırlar (Zastrow/Kirst-Ashman, 2015: 266). LGBTİ'ler tıpkı heteroseksüeller gibi yaşlandıkça, sağlık ve mali güvenlik kaygılarının da aralarında bulunduğu çeşitli endişeler yaşamaktadırlar. Bunun yanında onların kurumsal düzenlemelerden, yerleşik hukuktan ve duygusal gereksinimlerinden kaynaklı farklı sorunları da vardır (National Gey and Lesbian Task Force, 2011'den aktaran Zastrow/Kirst-Ashman, 2015).

Yılmaz, yaşlılık meselesinin Türkiye LGBTİ hareketinde henüz yeterli ilgiyi görmediğine vurgu yaparak özellikle hareket içerisinde yer alan ilk kuşakların yakın zamanda yaşlılık sorunlarıyla karşılaşacağı öngörüsünde bulunmaktadır

(Yılmaz, 2014: 107). Bu bağlamda tüm sosyal hizmet alanlarında olduğu gibi yaşlı hizmetlerine de LGBTİ’lerin eşit erişim sağlaması ve bu programların onların ihtiyaçlarını da içerecek şekilde yapılandırılması hayati önem taşımaktadır.

LGBTİ’lerin ağırlıklı olarak başvurduğu gayri resmi sosyal ağların kırılmalılığı göz önünde bulundurulduğunda, yaşlılık dönemlerinde resmi sosyal hizmet mekanizmalarından faydalanmalarının özellikle önemli olduğu görülmektedir (Brennan-Ing vd., 2011: 19). Bu bağlamda yaşlılara yönelik kurumsal yapıların (huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezleri vb.) heteroseksist yapısı dönüştürülmelidir. Özellikle partnerini kaybeden LGBTİ’ler yas sürecinde desteklenmeli, sosyal çalışmacılar vasiyet, miras gibi hukuki konuları bilmeli ve yaşlı LGBTİ’leri bu konularla ilgili destek alabilecekleri avukatlara yönlendirebilmelidir (Fullmer, 2006: 298-99). ASPB’ye bağlı kuruluşlara ek olarak, yerel yönetimlere, dernek ve vakıflara, azınlık gruplarına, gerçek kişilere ait huzurevi, bakım ve rehabilitasyon merkezi gibi kuruluşların yapıları da LGBTİ’lerin özel ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde dönüştürülmelidir. Tüm bunların yanında yaşlılık alanında çalışan personelin LGBTİ’lere yönelik ön yargılarından arınmış olması son derece önemlidir. Bu konu personelin kendi hoşgörüsüne bırakılmamalı, ilgili personele eğitim verilmelidir.

Mahpusluk

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği tarafından Türkiye hapisanelerindeki mahpusların sorunlarını ve sayılarını tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmada ağırlıklı olarak trans kadınlar ve eşcinsel erkeklere ulaşılabildiği ifade edilmektedir. Lezbiyenlerin, biseksüel kadın ve erkeklerin ayrımcılık ve kötü muameleden korunmak adına kimliklerini açıklamamayı tercih ettikleri görülmektedir. Hapishanede yaşanabilecek ayrımcılık, yalnızlaştırma, aşağılanma, istismar ve cinsel taciz/tecavüz göz önünde bulundurulduğunda LGBTİ mahpusların cinsel kimliklerini ve yönelimlerini açıklamamaları anlaşılır bir durumdur (Demirbaş, 2016: 26, 31).

Hapishaneye yerleştirilen trans kadınların yaşadığı ilk sorun, cezaevi girişindeki aramayı gerçekleştirecek infaz memurunun cinsiyeti konusudur. Cinsiyet geçiş ameliyatı olmuş trans kadınlar pembe kimlik aldıkları için, kadın memurlar tarafından aranıp kadınlar koğuşuna konulmaktadır. Ancak ameliyat olmamış ya da olmayı düşünmeyen trans kadınlar için aynı uygulama geçerli değildir. Trans mahpuslar kendilerini erkek memurların aramasını istemezken, kadın memurlar da trans mahpusları aramak istemeyebilmektedir (Berghan, 2015: 102).

Bir diğer sorun, cezaevi yönetiminin trans kadınların güvenliğini sağlamak, diğer mahkumlar tarafından sözlü ve fiziksel taciz ve şiddete uğramalarını engellemek için, onların ortak alana çıkmalarını ve etkinliklere katılmalarını yasaklamasıdır. Yönetim, mevcut şartların yetersizliği içinde, şiddeti engellemek için bir başka şiddet olan tecridi uygulamaktadır (Berghan, 2015: 102).

LGBTİ mahpusların en temel ve en önemli güvenlik ihtiyacı, genellikle başka mahpuslarca gerçekleştirilen cinsel taciz ve tecavülden korunabilmektir. Birçok cezaevi sisteminde “saldırgan eşcinseller” ile ilgili söylenceler varlığını sürdürmektedir. Bu ifade, cinsel taciz ve tecavüz eylemlerini gerçekleştiren kişilerin kendilerinin eşcinsel yönelimli kişiler olduğunu ima etmektedir. Bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. LGBTİ’ler, cinsel saldırı ve tecavüze uğramaya, bu eylemleri gerçekleştirmekten çok daha yakındırlar (Human Rights Watch, 2001’den aktaran UNODC, 2009). Örneğin ABD’de yapılan bir araştırma, gey ve biseksüel erkeklerin %41’inin, heteroseksüel erkeklerinse %9’unun cezaevinde cinsel saldırıya uğradığını göstermektedir (United States National Prison Rape Elimination Commission, 2005’den aktaran UNODC, 2009).

Aşağıdaki ifadeler LGBTİ’lerin hapsedilmesinin özellikle ağır bir cezalandırma anlamına gelebildiğini göstermesi açısından önemlidir:

“Burada iki ceza çekiyoruz: biri hakimin verdiği, öbürüyse başka mahpusların verdiği ceza. Onların gözünde hiçbir değerimiz yok. Bir eşcinselin sözünü kimse dikkate almaz. Sadece bir noktaya kadar onlarla konuşmamıza izin verirler. Benim bardağımdan hiç kimse bir şey içmez.” (United States National Prison Rape Elimination Commission, 2005’den aktaran UNODC, 2009).

Özellikle travesti ve transeksüellerin, ceza sürelerinden bağımsız olarak genellikle hücreye atılmaları, kendilerini “suçluların” arasında bile dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır (Selek, 2001: 89).

Hapishanelerdeki kantinler heteroseksüel erkek mahpusların ihtiyaçlarına göre düzenlendiği için, LGBTİ mahpuslar kantinden tüm ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Bir diğer durum mahpusların hapishaneye girmeden önce kayıt dışı çalışmaları, hapishanelerin atölyelerinde de “güvenlik gereği” çalıştırılmamaları nedeniyle sağlık sigortasından mahrum kalmalarıdır. Bununla birlikte hapishanede kaldıkları dönemde cinsiyet geçiş sürecinin

başlatılması, estetik masraflarının karşılanması, hormon ilaçlarına erişim konularında sıkıntılar yaşayabilmektedirler (Demirbaş, 2015: 96).

Türkiye’de ulusal mevzuatta LGBTİ mahpusların özel ihtiyaçlarına yönelik bir politika olmadığı gibi idari personel ve ceza infaz memurlarını bu hususta eğitecek bir program da bulunmamaktadır. LGBTİ mahpusların, infaz süresini insan haklarına ve onuruna uygun geçirmelerini sağlayacak koşulların hayata geçirilmesi gerekmektedir (Demirbaş, 2016: 23). Bu kapsamda mahpusların sosyal hizmet ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ceza infaz kurumları bünyesinde yer alan sosyal servislerde, LGBTİ mahpusların insan hakları ihlalleri ile karşılaşmasını önleyici çalışmalar hayata geçirilmelidir.

İnfaz süresini tamamlayan LGBTİ’ler içinse sosyal yaşama katılma ve istihdam edilme konusundaki sorunlar kendisini göstermektedir. Ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlüler İş Kanunu’ndaki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu maddesine (Madde 30) göre kamu işyerlerinde istihdam edilebilirler. Denetimli Serbestlik Kanunu (Madde 17) ise bu kişilerin salıverildikten sonra meslek veya sanat edinmeleri, iş bulmaları veya işyeri açmaları aşamalarında karşılaştıkları güçlüklerin çözümünde yardımcı olunması konusunu ele almaktadır. Bu maddelerin LGBTİ’ler için de uygulanabilmesi infaz sonrası toplumdaki dışlanmamaları açısından büyük önem taşımaktadır.

İstihdam

Çalışma hakkı, Anayasa’da (49. Madde) her vatandaşa verilmiş bir hak olarak tanımlanmasına rağmen LGBTİ’ler bu haktan özgürce ve hakkaniyetli bir şekilde yararlanamamaktadır. İş Kanunu’nda “eşit davranma ilkesi”ni ele alan 5. maddede ayrımcılığın yasaklandığı durumlar arasında cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği ibareleri geçmemektedir. Bunun yanı sıra Devlet Memurları Kanunu’nda disiplin cezalarını düzenleyen 125. maddede “Memurluk sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak” benzeri maddeler üzerinden LGBTİ’lerin cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği genellikle “ahlaka veya haysiyete aykırı” kabul edilmektedir. Bu, LGBTİ’ler üzerinde disiplin cezası alma ve işini kaybetme baskısı yaratmaktadır. Toplumsal önyargılar nedeniyle iş alanından tamamen dışlanan transların çoğu ise başka bir istihdam alanı bulamadığı için seks işçiliği yapmak zorunda kalmaktadır (Öner, 2015: 84, 87, 91). Ailelerinin kendilerini reddetmesi, göç etmek zorunda kalmaları ve ruhsal nedenler transların ticari seksin önemli bir bileşeni olma nedenleri arasında sayılabilir (Küntay/Çokar, 2007: 20). Trans kadınlar, devlet nezdinde

kadın olarak görülmediklerinden, kayıtlı seks işçiliği yapamamakta ve bu nedenle genelevlerde çalışan kadınlara göre daha büyük şiddet riskiyle karşılaşmaktadırlar (Amnesty International, 2011: 23). Demirbaş ise LGBTİ'lerin can güvenlikleri ve geçim kaynaklarından mahrum bırakılmaları yüzünden hapsedilmelerine neden olacak fiilleri işlemek durumunda kaldıklarına dikkat çekmektedir (Demirbaş, 2016: 29).

LGBTİ'lerin karşılaştığı, pek çoğu ekonomik temelli olan problemlerin önüne geçebilmek temelde -anayasada da belirtildiği gibi- her vatandaşı kapsayan istihdam politikalarının uygulanmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda Türkiye'de LGBTİ'lerin karşılaşılabileceği sorunların önlenmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aracılığıyla hayata geçirilen istihdam politikalarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Askerlik

Öner, gey ve transların orduya katılma ve bu bireylerin orduda istihdam edilme hakkını engelleyen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'nin yeniden düzenlenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Öner, 2015: 90). Bu yönetmeliğin ekinde yer alan TSK'da görev yapamayacakların tanımlandığı hastalık ve arızalar listesinde "homoseksüalizm, transvestizm ve diğerleri", bilimsel açıklamalara aykırı biçimde, psikoseksüel bozukluklar olarak tanımlanmaktadır (Öz, 2011'den aktaran Öner, 2015:90-91). Türkiye'de eşcinselliği hoş görmeyen yerleşik ahlak anlayışı silahlı kuvvetlere de yansımış ve eşcinsellik ordunun şerefini, saygınlığını ve güvenilirliğini zedelediği gerekçesiyle askerlik alanından dışlanmış. Askerlik hizmetinden dışlananların yaşadığı ayrımcılığın yanı sıra cinsel yönelimi nedeniyle askerlik yapmak istemeyen geylerin yaşadıkları sorunlara da değinmek gerekir. Eşcinselliğini kanıtlamak için kişilerin anal muayeneye zorlanmaları, ilişkinin, fotoğraf ya da video kaydı gibi yöntemlerle ispatı, tıbbi ve hukuki açıdan hatalı süreçler olarak değerlendirilmektedir (Karadağ, 2008: 112-16).

Bunların yanı sıra askerlik hizmetinden muafiyet için başvurulması durumunda ebeveynlerin ifadeleri alınmak üzere çağrılmaları, cinsel yönelimlerini ailelerine açmamış gey erkekler için ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Askerlikten muafiyet alınması halinde bu kararın yerel yetkililere bildirilmesi, özellikle yerel yetkililerin kişileri doğrudan tanıma ihtimali yüksek olan küçük yerleşim yerlerinde, homofobik şiddet ya da taciz riskinin artmasına neden olmaktadır. Bu süreçlerden geçmeyi reddeden gey erkeklerin, askerlik hizmeti sırasında tehdit, aşağılanma ve şiddet görme riskiyle karşı karşıya kaldığı, güvenlikleri

tehdit altında olduğu için komutanları tarafından tecritte tutulan gey askerler bulunduğu vurgulanmaktadır (Amnesty International, 2011: 17-18).

Göçmenlik/Sığınmacılık/Mültecilik

İçinde yaşanan çağın en önemli olgularından biri olan göçün LGBTİ’ler üzerindeki etkilerini incelemek, onların sorunlarına ilişkin değerlendirme ve analizler açısından zorunludur. Cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle ülkelerinden kaçan veya kitlesel göç hareketleri içindeki LGBTİ’lerin ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Alıkonulma merkezlerinde ve uydu kentlerde diğer mültecilerin, kamu görevlilerinin veya sivillerin şiddetine maruz kalabildikleri gibi uluslararası ve ulusal hukuka dayanan sağlık hakları benzeri hizmetlerden mahrum bırakılmaktadırlar (Kaos GL, 2016: 52). Sığınmacıların ve mültecilerin ikamet etmesi için belirlenmiş uydu kentlerde, Türkiye’li LGBTİ’ler dahi kimliklerini açık bir şekilde yaşayamazken özellikle trans mültecilerin bu kentlerde barınmalarının ve çalışmalarının neredeyse imkânsız olduğu belirtilmektedir (LGBTT Hakları Platformu, 2009: 94-101). Bu nedenle LGBTİ’lerin cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliklerinden ötürü hedef alınma riskinin daha düşük olduğu, LGBTİ topluluklarının ve savunucu grupların aktif olduğu şehirlerde ikamet etmelerine izin verilmesi hayati önem taşımaktadır (Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2011: 26).

HETEROSEKSİST AİLE MODELİNİN DIŞLAYICI KABULÜNDEN KAYNAKLI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Birçok toplumda yaygın olan heteropatriarkal yaşam modelinin etkisiyle bireyleri aile yaşam döngüsü içinde düşünmek alışlagelmiş bir tutumdur (Onur, 1997). Günümüz dünyasında aile, kan, evlilik bağı ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelmiş en az iki insanın oluşturduğu birim olarak tanımlanmaktadır. Ailenin yapısı toplumsal, tarihi ve ekolojik koşullarla ilişkili olduğundan tarihsel süreçte birçok değişime uğramıştır (Haviland vd., 2008: 462). Dolayısıyla, tanımlanan bu yapıdan farklı ve en az sözü edilenler kadar geçerli olan farklı yaşam biçimleri de vardır (Onur, 1997). Hiç evlenmemiş yetişkinler (bekarlar), önceden evli olanlar (dullar, boşanmışlar, ayrı yaşayanlar), çocuksuz çiftler, LGBTİ’ler şeklinde bu listeyi uzatmak mümkündür (Onur, 1997; Zastrow/Kirst-Ashman, 2014).

Toplumların azımsanamayacak bir bölümünü oluşturan ve her geçen gün görünürlüğü artan bu yaşam modellerinin günlük pratikler içinde yaşattıkları deneyimler de farklıdır. Kalıpların dışına çıkan yaşam modellerini tercih eden bireylerin yaşam boyu deneyimlerine ilişkin karşılaştıkları sorunların da

standart bir heteropatriarkal yaşam kalıbı içerisinde çözüm bulamayacağı bir gerçektir.

Kaos GL bireylerden, mevcut toplumsal yapı ile uyumlu biçimde anne-baba-çocuk temelli bir çekirdek aile meydana getirmelerinin beklenmesinin, eşcinsel birliktelik sürdürmek isteyenler üzerinde baskı yarattığını vurgulamaktadır. Bu paralelde, Türkiye’de aileler çocuklarının eşcinsel olmasını kabul etmek istememekle kalmamakta, buna karşı mücadele de vermektedirler. LGBTİ’lerin aileleri tarafından tedavi ya da baskı ile değiştirilerek heteroseksüelliğe zorlanmaları yaygındır (Kaos GL, t.y.: 40).

Travesti ve transeksüeller, fiziklerine, konuşmalarına, tavır ve davranışlarına yansıyan açık farklılıkları nedeniyle ailelerinden kopmak zorunda kalmakta, birçoğu ölüme varabilecek cezalandırma tehdidi altında yaşamaktadır (Selek, 2001: 90). Selek, ailelerinden kopmak istemeyen travesti ve transeksüellerin, onlara para göndererek ilişkilerini sürdürmeye çalıştıklarını, saçlarını kesip sakallarını uzatarak ve göğüslerine korse takarak memleketlerine ziyarete gittiklerini aktarmaktadır.

Diğer yandan Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Derneği (LİSTAG), aile birlikteliği kavramından hareketle LGBTİ’lerin aileleri ve yakınları arasındaki dayanışmayı geliştirmeyi, transfobi, homofobi ve bifobiyle mücadele etmeyi amaçlamaktadır (LİSTAG, 2016). Aile üyelerinden birinin eşcinsel, biseksüel, trans olduğunu öğrenen ve bu konuda konuşmaya açık olan bireylerin birlikteliği ile oluşan bu dernek, buluşmalara gelenlere konu hakkında konuşma ve deneyimlerini paylaşabilme fırsatı verirken, aileler arasında sıcak ve yakın ilişkiler kurulmasına da imkân sağlamaktadır (LİSTAG, t.y.). LGBTİ’ler ve aile bireylerini bir arada tutmak amacıyla faaliyet yürüten LİSTAG’ın pratikleri, Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan toplumsal dışlama pratiklerine alternatif bir yaklaşım sunması açısından önemli bir yerde durmaktadır.

Ayrımcılığın yarattığı toplumsal baskılar sebebiyle karşı cinsle evlenen eşcinsellerin Türkiye’de çok yaygın olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, toplumsal baskıdan kurtulmak için paravan evlilik yaparak eşcinselliğini gizli yaşayanlar da bulunmaktadır (Kaos GL, t.y.: 41-42).

Toplumlardaki heteroseksist anlayışın genel kabul görmesi ve homofobik tutumların güçlü olması, eşcinsellerin giderek toplumdan izolasyonunu beraberinde getirmektedir. Bu anlamda eşcinsellere yönelik sosyal hizmet

uygulamaları birey düzeyinden politika düzeyine kadar pek çok alanda paralel yürütülmesi gereken bir nitelik taşımaktadır (Buz, 2009: 113).

Yılmaz LGBTİ hakları açısından sosyal politika oluşturulurken, tüm LGBTİ’lerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir anlayışın ve bu anlayışla beslenen uygulamaların varlığının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra ülkede ayrımcılık karşıtı yasalar bulunmasının, sosyal politikaların kurgulanmasında LGBTİ’lerin sosyal ve ekonomik açıdan heterojen bir grup olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmanın, sosyal politikaların bazı alanlarında LGBTİ’lerin özgün ihtiyaçlara ve/veya farklı deneyimlere sahip olduklarını bilmenin önemi üzerinde de durulmaktadır. Ayrıca, homofobik ve transfobik toplumlarda LGBTİ’lerin ailelerine açılması sonucunda geleneksel aile dayanışmasından dışlanma riskiyle karşı karşıya kaldıkları da unutulmamalıdır. Bu nedenle biyolojik aile dayanışmasını devletin sosyal politika alanındaki yakın partneri gören yaklaşımların LGBTİ’lerin önemli bir bölümü açısından çifte bir dışlanma ile sonuçlanacağı hesaba katılmalıdır (Yılmaz, 2014: 100).

Aileden dışlanmanın ve toplum tarafından damgalanmanın LGBTİ’lerin sosyal hizmetlere erişiminde ciddi engeller oluşturduğu, bireylerin desteğe ihtiyaç duydukları zamanlarda kurumsal hizmetlerden çok, enformel sosyal destek ağlarına (yakın arkadaşlar, akrabalar, komşular vb.) başvurdukları bilinmektedir (Brennan-Ing vd., 2011: 11). LGBTİ’lerin kendileri ile biyolojik bağı olmayan ya da yasal anlamda “aile” olarak tanınmayan kişilerin (partnerleri, yakın arkadaşları ve sevdikleri diğer kişiler) katılımıyla kendi “ailelerini” kurdukları, bu ailelerin çoğu zaman ihtiyaç duyulan sosyal desteğin kaynağını oluşturduğu görülmektedir (National Resource Center on LGBTİ Aging, 2015: 30). Ancak, uluslararası alanda gerçekleştirilen tartışmalar bu kişilerin yasal prosedürler çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerde (velayet, bakım evine yerleştirme, kişinin sağlığı ile ilgili önemli kararlara katılım vb.) söz sahibi olamadığına, LGBTİ’leri ilgilendiren hukuki kararların, biyolojik ailesi olmasına rağmen kendilerine duygusal anlamda yakın hissetmedikleri kişiler tarafından verildiğine dikkat çekmektedir (Fullmer, 2006: 299; Brotman vd., 2003: 193).

Türkiye’de de yasal olarak tanımlanmış “aile” kurumu üzerinden işleyen sosyal hizmet mekanizması, LGBTİ’lerin tüm toplumdan benzer şekillerde dışlanmasına neden olmaktadır. Aileleri tarafından dışlanan bu bireylerin, biyolojik aile üyelerinin sahip olduğu haklardan ya da ailenin maddi kaynaklarından faydalanması engellenmektedir (Yılmaz, 2014: 99).

LGBTİ'lerin, aile temelli sosyal politikalar içerisindeki dezavantajlı konumlarını değiştirmek amacıyla, LGBTİ hareketi sosyal politika alanında –birbiriyle çelişir gibi görünen- iki tür siyasi talebi çoğunlukla birlikte seslendirmektedir. Bu taleplerden ilki, sosyal hakların aileler temelinde değil, bireyler ya da haneler temelinde kurulmasıdır (SPoD, 2011). İkinci talep ise, sivil birliktelik ya da eşcinsel evliliklerin yasal olarak tanınması yolu ile aile temelinde kurgulanan sosyal politikaların eşcinsel çiftleri de kapsamasının sağlanmasıdır. Sivil birlikteliklerin ya da eşcinsel evliliklerin tanınmadığı ülkelerde eşcinsel çiftler, yasal engeller nedeniyle, birbirlerine diğer çiftler gibi sosyal koruma sağlayamamaktadırlar (SPoD, 2012).

Sosyal politikalar, muhafazakar bir aile kurgusu temeli üzerine yapılandırılması halinde, aile içerisinde güçsüz konumda bulunan LGBTİ'leri gerektiği ölçüde destekleyememektedir (Yılmaz, 2014: 99). Bu yaklaşımların LGBTİ hakları açısından doğurduğu önemli sorunlar farklı çalışmaların bulgularına göre rapor edilmektedir (Zastrow, 2013: 349). Bu sorunların başında, LGBTİ'lerin evlat edinebilmelerinin ve boşanma sonrası kendi çocuklarının velayetlerini almalarının önüne koyulan engeller gelmektedir (Zastrow, 2013: 349). Birçok LGBTİ'nin çocukları vardır (Laird, 1995'den aktaran Zastrow, C./Kirst-Ashman, 2015 ; Mallon, 2008'den aktaran Zastrow, C./Kirst-Ashman, 2015; Messinger/Brooks, 2008'den aktaran Zastrow, C./Kirst-Ashman, 2015; Morales, 1995'den aktaran Zastrow, C./Kirst-Ashman, 2015). İlgili davalarda, mahkemeler tarafından LGBTİ olmanın, ebeveynliğe elverişsizlik şeklinde değerlendirildiğine dair örnek kararlar bilinmektedir (Zastrow, 2013: 349). Bunlardan ilki, “lezbiyen anneye çocuğun velayeti verilmez” kararıdır (Cesur-Kılıçaslan/Işık (Kılıçaslan), 2015).

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Başkanlığı'nın 21.6.1982 gün 1982/5077 esas ve 1982/5531 nolu kararına göre: “Eşcinsel/lezbiyen anneye kız çocuğu velayeti verilemez.” Nitekim 27 Şubat 2002 yılında Hürriyet gazetesi bir velayet davasını şu spot ile haber yapmaktadır:

“İşadami, 9 yaşındaki kızının velayetini, lezbiyen olduğunu iddia ettiği eski eşine veren mahkeme kararını, ‘Sevici anneye kız çocuğunun velayeti verilemez’ şeklindeki Yargıtay kararını örnek göstererek temyiz etti.” (Hürriyet, 2002).

Birçok lezbiyen ve biseksüel kadın, çocuğunun velayetini annesine “lezbiyen olduğu için” vermeyen yargının, kendilerini korumayacağını, hatta tam tersine

cinsel yönelimleri nedeniyle ayrımcılığa uğrayacağını düşünerek sürece hiç girmemeyi tercih etmektedir (LGBTT Hakları Platformu, 2009: 13).

Cinsiyetini değiştiren bireylerin de aile kurma ve çocukların velayeti konularıyla ilgili sorunlar yaşadığı görülmektedir. 1988 yılında Medeni Kanun’da yapılan bir düzenleme ile cinsiyet değiştirme hukuki olarak kabul edilmiştir. Bu, Türkiye’de translarla ilgili yapılan ilk düzenlemedir (Karadağ, 2008: 100). Medeni Kanun’un 40. maddesine göre kişinin cinsiyet değişikliği talebinde bulunabilmesi için “onsekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmî sağlık kurulu raporuyla belgelemesi” gerekmektedir. Tüm şartları sağlayarak cinsiyet değiştirme ameliyatı geçirmiş kişinin sicili mahkeme kararıyla değiştirilir. Kurtoğlu, cinsiyet değiştirme talebi için getirilen evli olmama ön koşulunun cinsiyet değişikliği sonrasında homoseksüel evlilik olasılığının ortaya çıkmasını engelleme amacı taşıdığını belirtmekte ve bu hukuk düzeninin heteronormatif olduğunu ifade etmektedir. Erkeğin birden fazla kadınla evli olmasının ve dolayısıyla çokeşli ailede bir çocuğun biri biyolojik diğeri üvey olmak üzere iki annesi olmasının kültürel olarak kabul edilmesine karşın, iki anne veya babanın eşcinsel aile durumunda gayri ahlaki olarak değerlendirilmesini eleştirmektedir (Kurtoğlu, 2013: 132, 136).

Eşcinsel çiftlerin henüz heteroseksüel çiftlerle eşit haklara sahip olmaması, sağlık ve emeklilik gibi temel sosyal korunma mekanizmalarına erişimde dezavantajlı duruma düşmeleri sonucunu doğurmaktadır (Takács, 2006’dan aktaran Yılmaz, 2014; 95-110). Örneğin LGBTİ bir birey, ciddi bir rahatsızlık nedeni ile hastaneye kaldırılırsa, partnerinin onu ziyaret etmesine izin verilmeyebilir. Çünkü LGBTİ çiftler, ailenin yasal tanımı kapsamına girmediklerinden hiçbir hukuki hakka sahip değildir. Bunlar LGBTİ’ler için ziyaret haklarını, tıbbi kararlara dair rıza verme ve rızayı geri çekme konusunda danışılma haklarını, ölüm durumunda kişisel eşyalarını alma ve cenaze düzenlemelerini yapma haklarını içerebilir. Kişinin partnerinin ölümü durumunda miras meseleleri de sorun olmaktadır. Böyle bir durumda, LGBTİ çiftlerin, daha önce belirtilmiş bir irade yoksa herhangi bir hakları mevcut değildir ve tüm miras yasal aile fertlerine verilmektedir (Zastrow, 2013: 349). Yani vasiyet açıkça yazılmamış, iyi düzenlenmemiş, güncellenmemiş ya da iyi bir biçimde belgelenmemişse, biyolojik, hukuki “aile” miras kapsamına

giren her şey üzerinde hak iddia edebilir ve LGBTİ partner, ortak çalışma ile elde edilen birçok varlığı yitirebilir (Zastrow/Kirst-Ashman, 2015: 266).

Bunların yanı sıra sosyal güvenlik aynı cinsiyetten çiftlere, eş ödemesi sağlamamaktadır.Örneğin kurum, heteroseksüel eşlere dul yardımı öderken ölen birinin hayatta kalan aynı cinsiyetten eşine bu hakkı tanımamaktadır. Tıbbi yardım düzenlemeleri evli çiftlerden biri uzun süreli bakım merkezine girdiğinde, eşlerin mal varlığını korurken, aynı cinsiyetten partnerler için benzer bir durum söz konusu değildir. Yine evli heteroseksüel çiftlere yardım eden vergi ve emeklilik yasaları, aynı cinsiyetten çiftleri kapsamamaktadır (Zastrow/Kirst-Ashman, 2015: 266). Örneğin, heteroseksüel evli bir çiftten yalnızca birinin sosyal güvenceli bir işte çalışması, diğer eşin sağlık hizmetlerine erişimini garantilemesine rağmen, sigortasız eşcinseller eşlerinin sağlık güvencesinden yararlanamamaktadırlar (Yılmaz, 2014: 101). Örnekleri, LGBTİ bir bireyin partneri tarafından şiddete uğradığında yerleşebileceği bir sığınma evi bulamamasına kadar çeşitlendirmek mümkündür.

Kişinin, partnerini yerleştirildiği kurumda desteklemesine, hatta ziyaretine izin verilmeyebilir. Hukuki sorunlar altında tartışıldığı gibi geleneksel olarak tanımlanmış aile, denetimi ele alabilir ve LGBTİ'nin partnerine erişimini engelleyebilir. Pek çok uygulamada görülebileceği üzere hukuk sistemi LGBTİ ilişkileri sıklıkla yok saymaktadır.

LGBTİ'LERİN OLASI SOSYAL HİZMET İHTİYAÇLARI

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW, International Federation of Social Workers), LGBTİ'lerin önündeki sistemsel ve kültürel engellerin kaldırılabilmesi, eşit haklara sahip olmalarının sağlanması ve sosyal anlamda dışlanmalarının önüne geçilebilmesi amacını taşıyan “kurtuluş” hareketinin yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünya çapında görünür olmaya başladığını belirtmektedir. Federasyon, LGBTİ haklarında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, günümüzde dahi pek çok ülkede bireylerin cinsel yönelimleri ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle yasal cezalara çarptırıldığını; cinsel yönelimin suç sayılmadığı ülkelerde ise toplumun homofobik ve heteroseksist yapısından kaynaklı etiketlemeye devam edildiğini vurgulamaktadır.Bu gerekçe ile söz konusu uluslararası organizasyon tüm sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacıların LGBTİ'leri güçlendirici ve onları savunucu pozisyon almaları gerektiğini bildiren etik ilkeler oluşturmuştur (IFSW, 2014).

Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW, The National Association of Social Workers), bireylerin cinsel yönelimlerini açıklama ya da açıklamama hakkını destekleyen, LGBTİ müracaatçılar ve meslektaşlar için destekleyici uygulama ortamının geliştirilmesini cesaretlendiren bir yaklaşımı benimsemektedir (Zastrow/Kirst-Ashman, 2015: 234). Ülkemizde faaliyet gösteren Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği de, mesleki uygulamalarda cinsiyete veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğinin altını çizmektedir. Sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren meslek örgütünün bu yaklaşımına karşın Türkiye’de LGBTİ’lerin sorun yaşadıklarında ulaşabilecekleri herhangi bir resmi sosyal hizmet kurumu/kuruluşu bulunmamaktadır (Özen, 2010: 429).

Önde gelen sosyal hizmet örgütlenmeleri LGBTİ’lerin maruz kaldığı ayrımcılık ve baskının ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmanın tüm sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacıların görevi olduğunu belirtmektedir (Zastrow, 2013: 354). Sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacıların tüm uygulamalarda, LGBTİ müracaatçılarla karşılaşabilmelerine (Sheafor/Horejsi, 2014: 578) rağmen birçoğunun LGBTİ’lere karşı olumsuz görüş taşıdığı bilinmektedir. LGBTİ’lerle birlikte çalışmanın ilk adımı olarak sosyal hizmet uzmanlarının/sosyal çalışmacıların kendi homofobileri ile yüzleşmeleri (Zastrow, 2013: 350), bunun yanı sıra görev aldıkları kuruluşlarda diğer çalışanların farkındalık kazanmalarına yönelik eğitimleri hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Yılmaz, Türkiye’de yurttaşlar arasında eşitlik tesisinin ancak sosyal politikaların LGBTİ’lerin ihtiyaçlarına da cevap verecek şekilde yeniden kurgulanması ile mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2014: 110). Halihazırdaki sosyal politika anlayışı, mevzuatı ve dolayısıyla uygulamayı şekillendirmekte, LGBTİ’lerin sosyal hizmetlere erişimi engellenmektedir. Oysa Batı’daki uygulamalar LGBTİ’lerin sorunlarının çözümüne/refah seviyelerinin yükseltilmesine yönelik sosyal politikaların ilgili bakanlıklarca gündeme alındığını göstermektedir (U.S. Department of Health&Human Services, 2014; Public Health England, 2014; Government Equalities Office, 2011). Amerika’da, özellikle düşük gelire sahip ve risk altında olabilecek LGBTİ’lere yönelik sosyal hizmetler devlet kuruluşlarının işleyişinde yerini almıştır (Burwick vd., 2015). İngiltere’de de LGBTİ hakları konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarının, hükümet kuruluşları ile bireyleri desteklemeye yönelik yürüttüğü çalışmalar öne çıkmaktadır (Davy, 2010: 444).

Türkiye’de LGBTİ’lere yönelik devletçe sağlanan koruyucu herhangi bir sosyal hizmet olmadığı gibi, LGBTİ’lerin tüm vatandaşlara yönelik sosyal hizmetlere erişimleri önünde de ciddi engeller bulunmaktadır (Kaos GL,t.y.: 60).Bu bağlamda, Türkiye’de LGBTİ’lere yönelik hizmetlerin, var olan sosyal hizmet kurum/kuruluşlarının ana hizmet akışı içerisinde bir an önce yerini almasının önemini vurgulamaktadır (Buz, 2009: 113).Bunun yanı sıra LGBTİ’lerin özel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetlerin (lezbiyen destek grubu, açılma sürecindeki geyler için gruplar, çocuk vesayeti, gey aileler içi yasal danışmanlık, gey partnerler için çift terapisi/danışması vb.) hayata geçirilmesi gerektiğini de dile getirmektedir (Buz, 2011: 143).

Lambdaistanbul Eşcinsel Sivil Toplum Girişimi’nin Türkiye’de LGBTİ’lerin sorunlarını anlamaya ilişkin yürüttükleri alan araştırmasının sonuçları, asıl sorunun bireylerin cinsel yönelimleri/cinsiyet kimlikleri değil eşcinselliği/ biseksüelliği normal kabul edemeyen, onları ötekileştiren sistem olduğunu vurgulamaktadır (Lambdaistanbul Eşcinsel Sivil Toplum Girişimi, 2006: 171). Benzer şekilde, Fullmer, LGBTİ’lerin karşılaştıkları sorunların kökeninin toplumsal yapıda aranması ve LGBTİ’lerin toplumsal yapının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.Sosyal hizmet alanında çalışanların, LGBTİ müracaatçılarının ihtiyaçlarına yönelik alternatifler geliştirme sürecinde, müracaatçı ile sorunun çözümünde rol oynayacak kaynağı ararken bu gerçeği göz önünde bulundurması ve yaratıcı olması gerekmektedir (Fullmer, 2006: 298).LGBTİ’lerin sosyal yaşantılarını anlamadan onlara yönelik nitelikli sosyal hizmet sunmanın ve sorunlarına kalıcı çözümler üretmenin mümkün olmayacağı açıktır.

SONUÇ

LGBTİ haklarındaki iyileşme toplumsal bilinç ve algı dönüşümüyle paralel gerçekleşmek zorundadır.Kuşkusuz sivil toplum hareketleri bu dönüşümün olmazsa olmazlarındandır; ancak devlet politikası ile desteklenmeksizin sonuca ulaşmak mümkün değildir.Ne yazık ki ülkemizde bu anlamda önemli bir eksiklik olduğu saptanmaktadır.LGBTİ haklarının yasal güvenceye alınmasıyla ilgili çalışmaların sivil toplum tarafından gerçekleştirildiği ve bunların hükümetin politika gündemine girmediği görülmektedir. Başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmak üzere Sağlık, Adalet, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları ile yerel yönetimlerin (belediyeler) bu konuyu gündemlerine alması, ayrımcı mevzuat ve politikaların yürürlükten kaldırılması gerekmektedir. Sosyal politikaların LGBTİ’lerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden kurgulanması hayati önem taşımaktadır. Başta, sosyal hizmetlerin sunumunda birinci derecede sorumlu kurum olan Aile ve

Sosyal Politikalar Bakanlığının faaliyetleri olmak üzere, yerel yönetimler, sağlık, adalet vb. alanlarda işleyen sosyal hizmet mekanizmasının yasal olarak tanımlanmış “aile” kurumu temelinde değil, bireylerin ihtiyaçları ve hakları baz alınarak kurgulanması gerekmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aracılığıyla hayata geçirilen istihdam politikaları, pek çoğu ekonomik temelli problemlerle karşı karşıya kalan LGBTİ’leri kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. LGBTİ’lerin, karşılaşılabilecekleri sorunların çözümü için ilgili kurum/kuruluşlara eşit erişim sağlamaları güvence altına alınmalı; sosyal, ekonomik, psikolojik, hukuki destek alabilecekleri mekanizmalar işler hale getirilmelidir. Hak ihlalleri raporlanmalı ve bu ihlalleri önleyici çalışmalar yapılmalıdır.

LGBTİ’lerin sosyal hizmetlere erişiminin önündeki toplumsal engellerin nasıl kaldırılacağına dair bir bakış oluşturulması zorunludur. Türkiye’de LGBTİ’lerin sorunlarının ve ayrımcılığın raporlandığı çalışmaların sayısında artış gözlemlenmekle birlikte, sosyal hizmet konusunu odağına alan saha araştırmalarına henüz rastlanmamaktadır. Şiddet, sosyal ve ekonomik destekler, engellilik, gençlik sorunları, bağımlılık, yaşlılık, kronik hastalıklar gibi birçok alanda ihtiyaç duyulan sosyal hizmet uygulamasını LGBTİ’leri kapsayacak şekilde yeniden yapılandırmaya dair öneriler saha araştırmaları sonuçlarına dayandırılmalıdır. Bu çalışmanın, söz konusu araştırmaları gerçekleştirecek olanlara fayda sağlaması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

AGİT (2016), Nefret Suçu Yasaları: Pratik Kılavuz. Erişim Mayıs 22, 2016, http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/nefret_suu_yasalari_turke.pdf.

Amnesty International (2011), ‘Ne Bir Hastalık Ne de Bir Suç’ Türkiye’de Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Trans Bireyler Eşitlik İstiyor (Londra: Uluslararası Af Örgütü Yayınları). Erişim Ekim 22, 2016, <https://www.amnesty.org.tr/uploads/Docs/lgbt-raporu-tr240.pdf>.

Anayasa (1982), Kanun Numarası: 2709, Resmi Gazete Tarihi: 9/11/1982, Sayısı:17863 (Mükerrer).

Aytekin İnceoğlu, A. (2015), “Nefret Suçları Yasal Düzenlemeye Kavuştu mu?” Güncel Hukuk Dergisi (Ocak 2015/1-133) 36-38.

- Berghan, S. (2015), “Türkiye’de Trans Kadın Mahpuslar” Hapishanede Engelli Yabancı LGBTİ Olmak (İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği): 101-104.
- Brennan-Ing, M./Karpiak, S./Seidel, L. (2011), Health and Psychosocial Needs of LGBT Older Adults (New York: AIDS Community Research Initiative of America/ACRIA).
- Brotman, S./Ryan, B./Cormier, R. (2003), “The Health and Social Service Needs of Gay and Lesbian Elders and Their Families in Canada”, The Gerontologist (Cilt 43, Sayı.2) 192-202.
- Burwick, A./Gates, G./Baumgartner, S./Friend, D. (2015), Human Services for Low-Income and At-Risk LGBT Populations: The Knowledge Base and Research Needs, U.S. Department of Health&Human Services. Erişim Ağustos 07, 2015, http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/lgbt_hs_project_brief_final_508compliant_122414_0.pdf.
- Buz, S. (2009), “Eşcinsellere Yönelik Sosyal Hizmet” Erol, Ali (Haz.), Anti-Homofobi Kitabı: Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma (Ankara: Ayrıntı Basımevi): 113-114.
- Buz, S. (2011), “Lezbiyen Gey Biseksüel Transseksüel Travesti Bireylerle Sosyal Hizmet”, Toplum ve Sosyal Hizmet(Cilt 22, Sayı.2) 137-148.
- Cesur Kılıçaslan, S./Işık (Kılıçaslan), T (E). (2015), “Being LGBTI In Turkey: A Social Structure-Based Appraisal”, International Journal of Arts&Sciences (IJAS) International Conference for Social Sciences and Humanities, May 26-30, 2015(Boston, ABD: Harvard University).
- Davy, Z. (2010), “United Kingdom” Stewart, C. (Düz.), The Greenwood Encyclopedia of LGBT Issues Worldwide (Santa Barbara, California: Greenwood Press): 439-452.
- Demirbaş, H. B. (2015), LGBTİ Mahpusların Güncel Sorunları (İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği).
- Demirbaş, H. B. (2016), Türkiye’de LGBTİ Mahpus Olmak (İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği).

Devlet Memurları Kanunu (1965), Kanun Numarası: 657, Resmi Gazete Tarihi: 23/07/1965, Sayısı: 12056.

Ensonhaber (2009), Türkiye’de 7 Milyon Eşcinsel Var. Erişim Kasım 1, 2014, <http://www.ensonhaber.com/yasam/7/turkiyede-231630-milyon-escinsel-var.html>.

Fullmer, E. M. (2006), “Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Aging” Morrow, D. F./Messinger, L. (Düz.), *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice Working with Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender People* (New York: Columbia University Press): 284-303.

Government Equalities Office (2011), *Working for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Equality: Moving Forward*. Erişim Ağustos 10, 2015, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/206347/lgbt-action-plan.pdf.

Güner, U./Kalkan, P./Öz, Y./Özsoy, E.C./Söyle, F. (2011), *Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi).

Gürler, C. (2010), “Nefret Suçları ve İş Hayatı” *Ankara Barosu Dergisi* (Cilt 68, Sayı.1) 259-274.

Haviland, W.A./Prins, H.E.L./Walrath, D./McBride, B. (2008), *Kültürel Antropoloji* (İstanbul: Kaknüs Yayınları).

Helsinki Yurttaşlar Derneği (2011), *Unsafe Haven: The Security Challenges Facing LGBT Asylum Seekers and Refugees in Turkey*. Erişim Ekim 27, 2016, http://www.hyd.org.tr/attachments/article/89/unsafe_haven_2011.pdf.

Herek, G. M. (1990). The Context of Anti-gay Violence Notes on Cultural and Psychological Heterosexism. *Journal of Interpersonal Violence*, 5(3), 316-313.

Hürriyet (2002), *Karım Lezbiyen Kızımı Bana Verin*. Erişim Şubat 17, 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=56669>.

IFSW, The International Federation of Social Workers (2014), Sexual Orientation and Gender Expression. Erişim Ağustos 07, 2015, http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_102638-5.pdf.

İş Kanunu (2003), Kanun Numarası: 4857, Resmi Gazete Tarihi: 10/06/2003, Sayısı:25134.

Kabacaoğlu, G. (2015). Gey ve Lezbiyenlerde Açılma Süreci: Nitel Bir Çalışma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi-İstanbul Sözleşmesi (2012), Karar Sayısı: 2012/2816, Resmi Gazete Tarihi: 08/03/2012, Sayısı: 28227 (Mükerrer).

Kaos GL (t.y.), Sık Sorulan Sorular (Ankara: Ayrıntı Basımevi).

Kaos GL (2012), “Nefret Suçları Kimin Sorunu? LGBT Bireyler, Nefret Söylemi ve Medyadaki Temsili” İnceoğlu, Yasemin(Der.), Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları (İstanbul: Ayrıntı Yayınları): 289-306.

Kaos GL (2016), Sağlık Bakanlığı İçin LGBT Hakları El Kitabı (Ankara). Erişim Mayıs 24, 2016, http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/saglik_bakanligi_iin_lgbt_haklari_el_kitabi.pdf

Karadağ, N. (2008), Cinsel Azınlıkların Bireysel Hakları (İstanbul: XII Levha Yayınları).

Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği (t.y.), “Görünmeyen Gerçeklik”: Eşcinsel ve Biseksüel Erkek Seks İşçileri–Bir Ön Çalışma. Erişim Ekim 27, 2016, <http://www.kirmizisemsiye.org/Dosyalar/GorunmeyenGerceklik.pdf>.

Kurtoğlu, A. (2013), “Cinsiyet ve Cinselliğin İnşası: Türk Medeni Kanunu’nda Cinsiyet Değiştirme ve Cinsel Vatandaşlık”, Şeker, Berfu (Haz.), Başkaldıran Bedenler (İstanbul: Metis Yayınları): 116-137.

Küntay, E./Çokar, M. (2007), Ticari Seks Medya Dosyası, (İstanbul: Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği/CETAD). Erişim Mayıs 22, 2016, http://www.ikgv.org/sws_dosyalar/CETAD_resimli.pdf.

Lambdaistanbul Eşcinsel Sivil Toplum Girişimi (2006), Ne Yanlış, Ne de Yalnızız! Bir Alan Araştırması: Eşcinsel ve Biseksüellerin Sorunları. Erişim Nisan 23, 2016, <http://www.lambdaistanbul.org/s/wp-content/uploads/2013/02/ne-yanlis-ne-de-yalniziz.pdf>.

Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği (2010), “İt iti ısırmaz!” Bir Alan Araştırması: İstanbul’da Yaşayan Trans Kadınların Sorunları. Erişim Ekim 24, 2016, http://www.kaosglderneği.org/resim/kutuphane/dl/trans_anket_kitabi_grafikli.pdf.

LGBTT Hakları Platformu (2009), LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2008 (Ankara: Ayrıntı Basımevi).

Lehrman, N. (2005), “Homosexuality: Some Neglected Considerations”, *Journal of American Physicians and Surgeons* (Cilt: 10, Sayı.3) 80-82.

LİSTAG LGBT Aileleri İstanbul Grubu (t.y.), Eşcinsel ve Biseksüel Bireylerin Aileleri ve Arkadaşları İçin Bir Rehber. Erişim Ekim 24, 2016, https://listag.files.wordpress.com/2015/03/ebbar_turkce_web.pdf.

LİSTAG Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Derneği (2016), Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Derneği Tüzüğü. Erişim Ekim 24, 2016, <https://listag.org/dokumanlar/>.

Medeni Kanun Kanun (2001), Numarası: 4721, Resmi Gazete Tarihi: 08/12/2001, Sayısı: 24607.

National Resource Center on LGBT Aging (2015), *Age-Friendly Inclusive Services: A Practical Guide to Creating Welcoming LGBT Organizations*(New York: SAGE/Services and Advocacy for GLBT Elders).

Okutan, N. (2010), Eşcinsellere Yönelik Tutumlar: Cinsiyetçilik, Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar ve Yetişkin Bağlanma Biçimleri Açısından Bir Değerlendirme (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji -Sosyal Psikoloji- Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Onur, B. (1997), *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm* (Ankara: İmge Kitabevi).

- Öner, A. (2015), Beyaz Yakalı Eşcinseller (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Özen, E. (2010), "Turkey" Stewart, C. (Düz.), The Greenwood Encyclopedia of LGBT Issues Worldwide (Santa Barbara, California: Greenwood Press): 427-437.
- Public Health England (2014), Promoting the Health and Wellbeing of Gay, Bisexual and Other Men Who Have Sex With Men. Erişim Ağustos 10, 2015, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/339041/MSM_Initial_Findings__GW2014194.pdf.
- Selek, P. (2001), Maskeler, Süvariler, Gacılar (İstanbul: Aykırı Araştırma).
- Sheafor, B. W./Horejsi, C. J. (2014), Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler (Ankara: Nika Yayınevi).
- Sınar, H. (2013), Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları. Erişim Mayıs 22, 2016, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/maruhad/issue/viewFile/5000001567/5000000649>.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (t.y.), Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları. Erişim Ağustos 07, 2015, <http://www.shuderneği.org/?pnun=42&pt=+Etik+%C4%B0lke+ve+Sorumluluklar>.
- SPoD Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (2011), Yeni Anayasa Yapım Süreci ve İçeriğine Dair Görüşler. Erişim Temmuz 28, 2015, https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/Anayasa%20_Goruslerii_SPoD.pdf.
- SPoD Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (2012), Eşcinsel Evliliklere Evet. Erişim Ağustos 02, 2015, <http://www.spod.org.tr/turkce/escinsel-evliliklere-evet/>.
- Stevens, H. (2011), Gey ve Lezbiyen Yazını (İstanbul: Sel Yayıncılık).
- Turkeygay.Net (t.y.), Eşcinseller İçin Türkiye Rehberi & LGBT Portalı. Erişim Temmuz 14, 2015, <http://www.turkeygay.net/turkce/turkeygay.html>.
- Türk Ceza Kanunu (2004), Kanun Numarası: 5237, Resmi Gazete Tarihi: 12/10/2004, Sayısı: 25611.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (2016), Kanun Numarası: 6701, Resmi Gazete Tarihi: 20/04/2016, Sayısı: 29690.

UNODC (2009), Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı (İstanbul: Ceza Adaleti Kitapları Dizisi/Birleşmiş Milletler Yayını).

U.S. Department of Health&Human Services (2014), Advancing LGBT Health and Well Being, LGBT Issues Coordinating Committee 2014 Report. Erişim Ağustos 10, 2015, <http://www.hhs.gov/sites/default/files/dhhs-lgbt2014annualreport.pdf>.

Yılmaz, V. (2014), “Sosyal Yurttaşlığı ‘Açmak’: Sosyal Politikalarda LGBTİ Hakları Yaklaşımına Doğru” Altuntaş, Betül (Düz.), Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika (Ankara: Nobel): 95-110.

Yılmaz, V./Demirbaş, H. (2015), “TBMM’de LGBT Hakları Gündeminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, Alternatif Politika (Cilt: 7, Sayı.2) 237-263.

Zastrow, C. (2013), Sosyal Hizmete Giriş (Ankara: Nika Yayınevi).

Zastrow, C./Kirst-Ashman, K. (2014), İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I: Bebeklik-Çocukluk-Ergenlik (Ankara: Nika Yayınevi).

Zastrow, C./Kirst-Ashman, K.K. (2015), İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II: Yetişkinlik-Yaşlılık (Ankara: Nika Yayınevi).